

Kiss Dénes

Néhány gondolat az anonimizálásvita kapcsán

Első tanulmányomat szülőfalum adventista közösségének kialakulásáról írtam. Másodéves szociológus hallgató voltam, és TDK-ra szántam a dolgozatot, később azonban a szakkollégiumi folyóiratunkban is megjelent, így pedig az internetre is felkerült. Egy történeti elemzéssel próbálkoztam, melyhez empirikus anyagként a helyi adventista gyülekezet anyakönyveinek adatait használtam, ehhez szabad kezet kaptam a gyülekezet vezetőjétől. A szóban forgó gyülekezet történetét nem elsőként kutattam, két évtizeddel előttem Nagy Ödön néprajzkutató is írt róla. Tanulmányát egy kevésbé ismert, csak nyomtatásban elérhető református egyházi lapban publikálta, melyből egy példányt személyesen kaptam tőle. Ő több évtizeden keresztül a falu református lelkipásztora volt (vajon van-e értelme még titkolnom a szülőfalum nevét...?), amelyet így behatóan ismert, a falu kollektív emlékezetének aligha maradtak előtte titkai. És e közösségi emlékezet közvetítése révén lelkész elődei viselt dolgairól is alapos képe volt. Ez utóbbiak viszont sok szálon kapcsolódtak a falu „szektásodásához”, és Nagy Ödön nem is ózdkodott ezeket elemzésében, értelmezéseiben használni. Számomra, aki a számok biztosnak vélt talaján állva próbáltam ugyanazt a történetet újra elmondani, ezek a részletek mellékesnek tűntek, ezért csak egy lábjegyzetben vettem át tőle egy idézetet a falu egy botrányos életet élő papjának kalandjairól, kilétét nevének iniciáléival jelölve, ahogy azt az eredeti szövegben Nagy Ödön is tette. A tudós közösség elismerését elnyerő elemzés azonban, ahogy az lenni szokott, a faluban nem aratott nagy sikert. Az adventista közösség tagjai nehezményezték a sajátjukétól gyökeresen eltérő magyarázatot, hogy az isteni munkálkodás helyett mindent történeti és társadalmi okokkal magyaráztam. „Ez erősen ateista szellemben íródott” – summázta álláspontjukat egyik hívük. Az igazi kellemetlenség azonban az egyik református nagynéném részéről ért: „Te honnan tudod, hogy N. G. melyik asszonnyal mit csinált a ménesi határban?” – szegezte nekem dühösen a kérdést találkozásunk első alkalmával, minden bevezető nélkül. Dühének forrása pedig az volt, hogy egy, a falu szempontjából szegényelni való eseményt én leírtam, ország-világ szeme elé tártam. Ráadásul bizonyára pletykák alapján, hisz megtörténtek még meg sem voltam születve. Az, hogy én csak idéztem egy másik szerzőt, teljesen lényegtelen volt, a tettes én voltam. Döbbenet álltam a nyakamba zúduló vád előtt. Nem érttem, hogy jutott el az írásom a vallásszociológiai tanulmányokat aligha olvasó nagynénihez. Aki internetezni sem szokott. Gyerekei és unokái viszont már szoktak, sőt, mint kiderült, igencsak sok időt töltöttek azzal, hogy interneten a falujukról szóló anyagok után kutattak – így került a szövegem a hálójukba, magam pedig a slamasztikába.

E kis incidens, azt hiszem, a legmeghatározóbb esemény volt az anonimizáláshoz való viszonyulásom alakulásában. Szembesített a kutatás etikai vonatkozásaival, a terepmunkának és az adatok használatának lehetséges következményeivel. De nem emiatt meséltem el, hanem

Kiss Dénes (1970) – szociológus, egyetemi adjunktus, PhD, Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociális Munka Kar, kissdenes2000@yahoo.com

azért, mert úgy gondolom, jól rávilágít azokra a kulturális változásokra, amelyek az anonimizálás kérdésében új helyzetet teremtettek. Arra, hogy az a publikálási gyakorlat, amellyel kapcsolatban Nagy Ödön esetében etikai kérdések még nem merültek fel, két évtized múltán már egyáltalán nem volt problémamentes. Én három ilyen változást emelnék ki: a közösségi lét digitalizációját, a személyiségi jogok felfogásában bekövetkezett változásokat, valamint a jogorvoslással kapcsolatos kulturális változásokat. Az elmesélt történet ezek közül az elsöre utal leginkább. Felhívja a figyelmet arra, hogy immár számolnunk kell azzal, hogy a faluközösségek érzékenyekké váltak az online térben való reprezentációjukra. E reprezentáción maguk is dolgoznak, a falvak számára honlapokat, közösségi oldalakat hoznak létre, és mindeközben folyamatosan átfésülik a világhálót magukról szóló fényképeket, videókat és szövegeket keresve. A tudomány világa ebben az értelemben nem párhuzamos többé a helyi életvilágokkal, előbb vagy utóbb minden róluk szóló információ visszajut a közösségbe.

Az anonimizálásnak közösségi szintű problémája azonban a kisebbik gond, amely csak élő és tiltakozásra is képes közösségek esetében merül fel. Ennél sokkal nagyobb jelentősége van annak a változásnak, amelynek eredményeként egy adott személlyel kapcsolatos „személyes” információk nyilvánosságban való megjelenítése önmagában is a személyiségi jogokat sértő tettek minősül. Ha nem sértő, akkor is. Ezen az sem változtat, hogy paradox módon ez az érzékenység úgy erősödött fel, hogy közben a szóban forgó személyek a legintimebb adatokat jelentik meg magukról önként az online nyilvánosságban.

Külön tényezőnek tekinthetjük a jogi kultúrában végbement változásokat, amelyek következtében a személyes sérelmek jogi orvoslása is terjedő gyakorlattá vált. A nézeteltérések jogi útra terelése az élet számos területén felerősödött – oktatásban, orvosi gyakorlatban, munkahelyen. Ezekre a kulturális változásokra adottságként kell immár tekintenünk, amelyek mellett az anonimizálásról szóló vita alighanem tárgyaltalan, mert akármit is gondoljunk, csak addig ragaszkodhatunk a nevesítési gyakorlathoz, amíg az adatközlőink be nem perelnek érte.

Ha viszont a kutatói munkánk hitelessége miatt számunkra továbbra is fontos az ellenőrizhetőség, akkor inkább az ellenőrizhetőség technikáinak megújításán kellene gondolkoznunk. Az egyik ilyen lehetőség, elvileg legalábbis, a terepmunkákból származó adatok tárolása valamilyen megbízható „gyűjtőhelyen”, ami lehetővé teszi az ellenőrzést. Tájékozatlan vagyok e kérdésben, de valószínűnek tartom, hogy történtek már kísérletek ilyen archívumok, adatbázisok létrehozására. Bevallom, számomra nem szimpatikus ez a megoldás, hosszú távon ugyanis kiszámíthatatlanul alakulhat az adatok biztonságának garanciája, hisz előlött mindig valamilyen testületek kellene, hogy őrkdjenek, amelyek működési elveit sok minden befolyásolhatja. Hogyan lehetnének biztosak benne, hogy pár évtized múlva, egy-két politikai rezsim változását követően olyan testület fog őrkdni az interjúink fölött, amely számára fontos lesz, hogy szavunkat adtuk interjúalanyainknak beszélgetésünk bizalmasságát illetően? A terepmunkánk adatainak e tárolási problémája amúgy sokkal valóságosabb, mint a fentiekből tűnne, hisz a kutatások finanszírozói gyakran állítják a támogatás feltételül adataink leadását. Ez, bár nem szoktunk róla vitatkozni, ugyancsak erkölcsi dilemmákat vet fel, hisz a finanszírozó általában nem titkolt hatalmi pozícióból tárgyal a kutatókkal, fel sem merül, hogy titoktartási szerződést kötne velük, miközben a kutatók tesznek egy ilyen ígéretet az adatközlőnek.

Az ellenőrizhetőség megteremtésének talán egy járhatóbb útja lenne, ha a tudományos munkák személyes megvitatásainak teremtenénk több alkalmat. Olyan alkalmakat, amelyeken

a terepmunkák anyagait bemutatnánk és kritikusan felülvizsgálánk. Ezen alkalmak keretében nem lenne anonimizálás, nem maradnának titkok, cserébe viszont szigorúan nem készülnének róla felvételek. Bár a pandémia miatt felerősödött digitalizációs hullám jelenleg egyáltalán nem ilyen irányba tereli a dolgokat, távlatilag nem tűnik ez lehetetlennek. És akár a finanszírozási szokásokat is ilyen irányba kellene terelni, hogy ne a terepmunka során gyűjtött adatok leadatásával törekedjenek a kutatói munka ellenőrizhetőségének a fokozására, hanem a használt empirikus anyagok, adatok hitelességét is felülbíráló szakmai viták szerveztetésével.